

MÁRIA
V. ISTVÁN LEÁNYA
NÁPOLYI KIRÁLYNÉ.

1271—1323.

OLVASTATOTT A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1906 FEBRUÁR 11-IKÉN TARTOTT
KÖZÜLÉSÉN.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

BUDAPEST

1906.

MÁRIA KIRÁLYNÉ ÉS FIAT.

277112

MAGYAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Hatszázados múlt homályából fogom fölelevenítve előszólítani egy magyar fejedelmi hölgy nemes alakját, a kinél az Árpádház női sarjai közül egyik sem foglalt el dicsőségesebb állást a házassági frigygyel nyert második hazájában, egyik sem gyakorolt jelentékenyebb befolyást saját szülőházája sorsára.

De V. István magyar király leánya, Mária, nemcsak mint királyné méltó a mi kegyeletünkre, hanem mint anya és hitves is. Megrendítő csapások súlyát viselte, azzal a hősiek megnyugvással, a mely az erények magaslatán álló nők kiváltsága: gyermekei közül nyolczat temetett el; fogságba jutott férjétől és három fiától sok esztendőn keresztül el volt szakítva. Mindazáltal a Gondviselés másfelől kivételes kedvezésekben is részesítette: atyja és férje trónjaira látta emelkedni két fiát, egy harmadiknak szentté avatását érte meg.

Azt az érdeklődést, a melyet egyénisége és viszontagságos élete fölkelt, a történetíró kielégítheti. Az Árpádházból Mária ugyanis az egyetlen, a kinek alakját egykorú művész vésőjétől előállítva bírjuk; az egyetlen, kinek politikai szereplését megvilágítják a levéltárak okiratai, műérzékét dicsőítik fenmaradt alkotásai, magánéletébe és lelki világába mély bepillantást engednek számadási könyvei, végrendelete és hagyatéki leltára.

Hogy az ő élettörténete reconstitúciójának nagyérdekű, de nem könnyű munkájára elkésve, közel félszázados történetírói pályám alkonyán vállalkozom: a hála készítetett a Tisztelt Társaság irányában, mely engem tagjai sorába megválasztva, az utolsó és legkevesbbé érdemelt kitüntetésben részesített.

I.

Azokban a századokban, a mikor a népek sorsát a dynastiák érdekei irányították, az ezek körében létrejött házasságok elsőrendű politikai események jelentőségével dicsekedtek. Szövetségeket és háborúkat vontak magok után, új területekkel gyarapították az országokat; e mellett a népek életének minden irányára, a vallástól a divatig, befolyást gyakoroltak.

Az Árpád-ház királyai a házasságokból várható előnyök fölismerésére és biztosítására kezdettől fogva erősen kifejezett érzékkel bírtak; egész Európát behálózták a házassági frigyek szálaival.

Egyetlen egyszer történt, hogy magyar király nem külföldről kapta hitvesét, s ezt is politika vezette karjaiba.

V. István a Magyarországon megtelepedett kúnok egyik vezérének leányát vette nőül, azzal a czélzattal, hogy a keresztyénségtől és a nyugati műveltségtől idegenkedő vad nép assimilációját a magyar nemzettel siettesse.

Ebből a házasságból született a szerencsétlen Kún László király, ki anyjától fájának féktelen indulatait és alacsony szenvedélyeit örökölte; míg ellenben nőtestvére, Mária, az Árpád-házi legdicsőbb ősök erényeivel és erkölccseivel ékeskedett.¹⁾

Ezeknek kifejlesztésére gyermekkorában irányadó hatást érvényesített atyai nagynénje, Margit, a budai nyulak-szigeti apáczaárda szent lakója, az áhitat és tisztaság, az alázatosság és önsanyargatás dicsó példányképe. Az ő véd-szárnyai alá került V. István ifjabb leánya, Erzsébet herczegnő, kit szüleinek fogadalma apáczának szánt. Ezzel még szorosabbá lett a kapocs, mely Máriát a nyulak-sziget-hez csatolta, a hol gyermekora egy részét töltötte. E lég-

körben lelkét magasztos eszmények töltötték be, melyekhez eseménydús hosszú életpályáján hű maradt.

Míg egyik nőtestvérének az volt hivatása, hogy a kolostor magányában családjára és hazájára Isten áldását esdje le: ő rá, két másik nőtestvérével, az a rendeltetés várakozott, hogy idegen országokban a diplomatia legkezdetlegesebb, de nem legerőtlenebb eszközeit: a hitvesi szeretet és a családalapítás tényezőit állítsák szülőföldjük szolgálatába.

A fejedelmi leánykérők a középkorban nem várták be, míg a kiszemelt menyasszony hajadonná fejlődik. Gyakran bölcsőben köttettek meg a házasságok, legtöbbször a gyermekszobából vonúlt az ara az oltár elé.

István király udvaránál még alig tizenhárom éves volt a legidősebb hercegnő, már is jelentkezett az első kérő, a ki szíves fogadtatásra talált, noha fényes partienak nem lehetett tekinteni. Uros szerb fejedelem 1268-ban Magyarország ellen háborút viselvén, miután vereséget szenvedett és fogságba került, békét kért és szövetséget ajánlott, melynek megszilárdítása érdekében elsőszülött fia számára a magyar király egyik leányának kezét ohajtotta elnyerni. Szemben azokkal a veszélyekkel, melyek hazánkat éjszak felől fenyegették, a magyar udvarnál súlyt fektettek arra, hogy a déli határon megbízható fegyvertársra lehessen számítani.

Az udvaroknál meghonosult szokás szerint a legidősebb hercegnőnek, Máriának kellett volna legelőször férjhez menni. Azonban ez alkalommal megelőzte őt ifjabb nőtestvére, Katalin, a kinek sorsa a félbarbár szerb nép körében, kezdetleges műveltségi viszonyok között, nem volt irigylésre méltó. Mikor egyszer a görög császár követe Belgrádban megfordult, Uros eléggülten mutogatta neki a piszkos ruhában gyapjút fonó magyar királylányt, dicsekedve, hogy ő így szokta tartani menyét.³⁾

Hogy ezt a sorsot Mária elkerülte, annak köszönhetette, hogy nővére eljegyzése előtt már megindultak a tárgyalások, melyek őt csakhamar a világ egyik legszebb országába, egyik legfényesebb udvarába vezetik.

Három évvel Katalin eljegyzése előtt (1265) történt az,

hogy Siciliát és Nápolyt Anjou Károly herczeg, IX. Lajos francia király testvére, kiragadta a Hohenstaufeni II. Friderik német császár fiának kezeiből és trónját megalapította. Mivel pedig vetélytársa Németországban fenyegető állást foglalt el, ő szövetséget keresve, s az érdekek közösségének útmutatását követve, Magyarországra irányította tekintetét. Özvegy lévén, az egyetlen nagykorú magyar herczegnő, szűz Margit kezének elnyeréseért tett lépéseket, abban a biztos hitben, hogy a pápa a zárdaszűzet fogadalmaitól fel fogja menteni. Azonban Margit elutasította azokat, kik a politikai érdek nevében áhitatos lelke békéjét megzavarni nem áttallották. Társnői sok esztendő mulva emlegették az ő szavait: «Még ha parancsolná is a pápa, hogy a kolostort elhagyjam, Jézusnak fogadott szüzességemet megtartom.»³⁾

Ennek következtében a tárgyalások folyamán fölmerült az a gondolat, hogy a szövetség más alapon létesüljön; úgy hogy a két birodalom uralkodóházai között kettős házassági frigy jöjjön létre.

A tárgyalások 1269-ben fejeztettek be, a mikor az ősrégi montecassinói monostor apátja, fényes nápolyi követ-ség élén, felkereste a Sáros várában időző V. Istvánt. Megállapítottatott, hogy a két ország uralkodói összes ellenségeik, különösen a németek és ezeknek barátai ellen véd- és dacszövetséget kötnek; továbbá, hogy László magyar herczeg Izabella nápolyi herczegnőt és Károly nápolyi herczeg Mária magyar herczegnőt kapja nőül.

Az elért sikerről az apát újjongó öröm hangján tudósítja szerzeteseit, elragadtatásában szinte túlzásba menve írja: «A mi urunk királyunk dicsőségéről és hatalmáról nem kell szólanom; jól ismeritek azt. Hanem a magyar királyi háznak szintén hihetetlenül nagy a hatalma; el sem mondhatom, hogy mennyi a fegyveres népe; a diadalmas fejedelem bárhová indítja seregét, akár kelet, akár éjszak felé, senki sem mer mocczanni.»

Az 1270. év első hónapjaiban a magyar udvarnál a menyasszony kíséretéről, kelengyjéről és hozományáról gondoskodtak.

A Máriát kísérő hölgyek legelőkelőbbje, mintegy főudvarmesternője, a Csák nemzetségből származó Tamás úr özvegye, Ágnes asszony volt. A fényes kelengye egyes darabjait Mária kegyeletesen őrizte haláláig és végrendeletében azzal a megjegyzéssel, hogy atyjától kapta, Magyarországból hozta, családjá tagjaira hagyta.

A hozomány kétségkívül arányban állott Izabelláéval, a ki kétszázezer ezüst márkára rugó roppant értéket vitt magával Nápolyból Magyarországba.

Mária (1270) márczius végén búcsúzott el családjától, és a nápolyi követektől kísérve, április 11-ikén ért Zarába, a melynek kikötője a középkorban a mai fiumei kikötő jelentőségével birt. Itt várakoztak a gályák, melyeket a nápolyi király küldött menyéért, a kinek személyes használatára lobogókkal diszített, skarlátszínű sátorral ellátott tiz evezős hajó volt berendezve.

Az apuliai partokon, a manfredoniai kikötőben találkoztak először a jegyesek.⁴⁾

Károly herczeg ekkor huszonkettedik esztendejét töltötte be, hét évvel volt idősebb, mint menyasszonya. Bár népei «sánta Károlynak» nevezték s ez az elnevezés a történelem lapjain is fenmaradt, e fogytatkozása mellett alakját délczegnek mondhatták a régi nápolyi krónikások, kik arczvonásai «angyali szépségét» magasztalják. «Vér és dicsőség özönétől elárasztott» atyjának kegyetlen, erőszakos hajlamait nem örökölte. Jóságos és nyájas tudott lenni; míg bátorságát és lovagiasságát nemcsak tornák porondján, hanem válságos helyzetekben is bebizonyította. Erzéke volt az élet magasabb javainak, a művészet és az irodalom alkotásainak megbecsülésére, élvezésére. Benső vallásossága templomok építésében, kolostorok alapításában, fiai számára szerkesztett ájtatossági könyvben nyilatkozott.⁵⁾

II.

Az ifjú házaspár Nápolyban a Castello dell' Uovo (tojásvár) nevezetű várlakban telepedett meg, a melynek tengerbe nyúló, ma komor külsejű kaszárnnyákká átalakított épületeiből elragadó kilátás nyílik a csodaszép tengeröböl minden oldalára.

A különböző évszakokban más kastélyok változatos üdülést kínáltak nekik: a fővároson kívül a Capuába vezető út mentében, a Vezuv lábánál Sommában, valamivel lejjebb Nocera dús termékenységgű vidékén és erdőborította hegyek között Avellino mellett. Ellenben a korábbi dynastiáktól kedvelt és monumentális épületekkel ékesített, természeti szépségekben is bővelkedő Siciliát Károly király egészen elhanyagolta. Őt ugyanis nemcsak Olaszország legszebb része uralta. Nejének, a fiörökös nélkül elhunyt provençe-i gróf legidősebb leányának hozománya gyanánt került az ő birtokába Franciaország legáldottabb és tájszépségekben leggazdagabb része. A Provence déli határául szolgál Marseilletől Ventimigliáig az a Riviera, a hová napjainkban a gyönyört és gyógyulást keresők százezrei zárandokolnak. A tartomány belsejében a rómaiaktól alapított virágzó városokban (Aix, Arles, Vienne) és olajfaerdőktől környezett helységekben a fejedelem rendelkezésére állottak régi várkastélyok és csendes nyaralók, a melyekbe, mintegy igazi otthonukba, Károly és fia a meghódított idegen földről szívesen vonultak vissza.

Különösen Brignolles, kellemes éghajlati viszonyainál és a francia-olasz országúthoz közel fekvésénél fogva, gyakorolt rájuk kiváló vonzóerőt. Mária ismételten kereste föl ezt a helyet olyankor, mikor gyermekei születésének időpontja közeledett.⁶⁾

Ő legfőbb kötelességét, hogy nagyszámú család alapí-

tásával a dynastia hatalmát és jövődjét biztosítsa, a legnagyobb mértékben teljesítette; erre annál inkább volt szüksége, mert férjén kívül más fia Károly királynak nem maradt életben.

Házassága első tizenöt esztendeje alatt tizenhárom gyermeknek adott életet. Mindjárt a legelső fiú volt, ki a francia uralkodóház alapítójának, Martell Károlynak nevét kapta a keresztségben. Ezzel az atya óhajta teljessé; de az egy év múlva született leánygyermek keresztelezésénél irányadó az anya szava volt, a ki nagynénjének, a kevéssel azelőtt szentség hírében elhunyt Margit szűz nevét adta neki. Azután következett hét fiú: Lajos, Róbert, Rajmund, Trisztán, János, Péter és két leány Mária meg Beatrix.⁷⁾

Az így évről évre szaporodó család körébe korán kellett Máriának befogadni első menyét, Habsburgi Rudolf császár leányát, Klementinát, ki mint nyolcz éves gyermek jött Nápolyba (1281), hogy Martell Károlylyal eljegyeztessék. A tiz éves vőlegény ekkor, két fitestvérével, a Provenceba költözött, hogy ott francia nevelők és tanárok vezetése alatt kiképeztetéseket nyerjék. Az őket kísérő udvari személyzetbe egy magyar nőt helyezett el az anya, kinek Éva asszony (Eva d'Ungharia) hűsége és gondossága nagyobb megnyugvást nyújtott, mint az olasz és francia cselédek szolgálatkészsége.

Boldog családi élete nyugodt folyását csakhamar fölzavarta a katastrophák egész sorozata, melyet az úgynevezett siciliai vecsernye nyit meg. A francia uralom zsarnokságának megboszulására összeesküdött siciliaiak 1282 húsvét hétfőjén, a vecsernye idején, a tartomány minden részében a francziákat lemészárolták; mire a meghívott aragoniai király hajóhad élén megjelenván, a szigetet elfoglalta.

Károly király az elvesztett tartomány visszahódítására háborút indított, mely változó szerencsével folyt. De 1284 tavaszán váratlanul aragoniai hadihajók egészen Nápoly falai alá nyomultak. A király távollétében Károly herczeg, ki a helytartói tisztelet viselte, nem habozott teljesíteni köte-

lességét. Azonnal megindította személyes vezetése alatt a nápolyi gályákat, hogy megütközzék az ellenséggel, a mely azonban visszavonult, hogy őt törbe csalja; mert a Caprisziget sziklái mögött elrejtett aragoniai hajók előtörvén, körükerítették az üldöző herczeg hajóját és őt foglyúl ejtették.

Máriának kétségbeesésében vigaszt hozott a visszatért király, azt ígérve, hogy férjét fegyver hatalmával fogja kiszabadítani. De ígéretét nem válthatta be; a hadi készülétek közepett, 1285 január 7-ikén kimúlt, s így Máriára újabb gyászt hozott.

Végrendeletében leánya férjét, Artois Róbert francia gróftól rendelte a trónörökös kiszabadulásáig az ország kormányzójává. Ezt az intézkedést a pápa oly módon hagyta jóvá, hogy főhűbérúri joghatóságánál fogva egy bibornokot helyezett a kormányzó mellé társul.⁸⁾

Máriát e szerint mind ipja, mind a pápa mellőzte. Az előbbi azokat a tulajdonságokat, melyeket erőszakos hajlaimainak álláspontjáról a kormányzás legfontosabb kellékeinek tartott, menyében nem találhatta föl; a pápa pedig úgy gondolkodott, hogy mikor a birodalom egyik felének visszaszerzéséről van szó és másik felét az elnyomott nép elégedetlenségének kitörésétől kell megóvni, — erős férfiak karjára és tekintélyére van szükség.

Egyébiránt Mária helyzete, férje fogsága következtében, olyan volt, hogy nehézségeinek leküzdése kivételes lelkiert követelt tőle. Tizenhárom gyermekről kellett gondoskodnia, a kik közül a legifjabbat néhány hónap előtt hozta a világra. Idegen országban, elszigetelten, rokon nélkül állott. Nem várhatott támogatást hazájából sem, honnan eltévelyedett testvére dicstelen kormányzása felől aggasztó, leverő hírek jutottak el hozzá.

Mária mind a mellett csüggedést nem ismerve teljesíté a hű hitves kötelességeit. A politikai hatalom hiányában, természetes jogaira támaszkodva, férje kiszabadításának ügyét ő karolta föl. Abban a föltevésben, hogy megfelelő váltságdíj lefizetésével czélt érhet, a rokonsági összeköttetésben álló udvarokhoz fordult pénzbeli támogatásért és közbenjárásért.

Ő hozzá küldötte az angol király követeit, a kik által 800 arany unciát (közel százezer koronát) bocsátott rendelkezésére. Mária az 1285 július 27-ikén Nápolyban kiállított nyugtatvány aláírásában a nápolyi trónörökös nejét megillető salernói hercegnő czímet használja, s e mellett «a magyar király leányá»-nak nevezi magát.⁹⁾

Mikor azután néhány hónappal utóbb férje Siciliából Spanyolországba vitetett, hogy ő hozzá és a francia királyhoz, kinek közreműködésére leginkább volt szüksége, közelebb legyen, udvarát Provenceba helyezte át, a hol a helytartói tisztet ő viselte.

Ott, férje kiszabadulását be nem várva, ülte meg (1287) legidősebb fiának, Martell Károlynak egybekelését Habsburg Klementínával, a mely frigyből már egy év múlva született Károly-Róbert, a leendő magyar király s így Mária alig harmincz esztendőskorában nagyanyává lett.

E közben a fogoly Károly tárgyalásokat folytatott az aragoniai királlyal és (1287 július 25-ikén) a legsúlyosabb és lealázó föltételek alatt egyezséget kötött. E szerint lemond Siciliáról; 30,000 ezüst márka váltságdíj fizet; kötelezi magát, hogy a szent-széket és a francia királyt rábirja, hogy szintén békét kössenek vele; addig, míg ezt eléri, három fiát kezesek gyanánt adja át; ha pedig el nem érheti, Provence is az aragoniai király hatalmába jut.

A váltságdíj előteremtése végett nejéhez fordult. Mária lelkében az anya és hitves között heves tusa folyt. Hogy férjével már két évig tartó elszakadásuk után egyesülhessen, meg kellett válnia három fiától, őket fogságba bocsátani idegen földre, sokféle veszélyek közé. Anyai fájdalmat és aggodalmait leküzdötte; mert hitvesi vonzalmához a fejedelemnő kötelességérzete csatlakozott; sürgősen szükséges lévén az, hogy férje az atyjától rászállott trónokat elfoglalja. Ezek a tekintetek ellefejtették vele a politikai föltételek súlyos és lealázó voltát is.

A váltságdíj beszerzése országaiban nehézségbe ütközvén, Mária IV. Miklós pápához fordult. Ez azonban ugyanakkor értesült az egyezés föltételeiről, a melyeket elfogadhatatlanoknak tartott. Úgy is mint az egyház feje, úgy is

mint a sicíliai és nápolyi királyságok főhűbérura tiltakozott az egyezség elfogadása ellen. Mikor erről Máriát értesíté, biztosította őt arról, hogy ha csak pénzről volna szó, ezt nem tagadná meg. Együttal megnyugtatósa végett tudomására hozta, hogy Alfonz aragoniai királyt maga elé idézte, hogy őt méltányos föltételek megállapítására bírja rá.

Azonban Alfonz nem jelent meg, és se a pápa, se más uralkodók közbenjárása nem tudta őt követeléseinek mérséklésére bírni. Ennélfogva Károly, türelméből kifogyva, a következő év őszén a korábban megkötött egyezséget megerősítette és azzal a föltétellel, hogy ha egy esztendő alatt a pápa és a francia király hozzájárulását ki nem eszközözi, fogságába visszátér, szabadon bocsátását kieszközölte. (1288 október 27-ikén.)

Ekkor azután Provenceba sietett, Aixban találkozott Máriával. A vizontlátás örömét megzavarta a válás három fiuktól. Lajos, Róbert és Rajmund, nevelőiktől kísérve, Spanyolországba vitettek, túsok gyanánt.

Károly és Mária 1289 tavaszán útrakeltek Nápolyba. Utközben megjelentek a pápai udvarnál. Igyekezeteik, hogy az egyezség jóváhagyását kieszközöljék, meghiusultak. De IV. Miklós, hogy irántuk való jóindulatát bebizonyítsa, Károlyt kötelezettségei alól, mivel kényszerítve vállalta el azokat, feloldotta. Egyszersmind őt és nejét megkoronázta (május 29-ikén); különféle búcsúengedélyekkel és egyéb egyházi kegyelmekkel halmozta el.

Mint király és királyné tartották Károly és Mária ünnepeyes bevonulásukat birodalmuk fővárosába. De csak rövid ideig tartózkodtak itt. Együtt tértek vissza Provenceba, a hol újból búcsút vettek egymástól. Károly ugyanis nem élt a pápai feloldozás kedvezményeivel, mely megnyugtathatta a hívő lelkiismeretet, de nem hallgattatta el lovagias érzései sugallatát. A spanyol határra ment, hogy az egy esztendő letelte után a kijelölt helyen foglyul adja át magát az aragoninai király küldötteinek. Csak akkor, miután ezek megjelenésére három napig hiába várakozott, vélte, hogy kötelezettségének megfelelt. Provenceban fölkereste Máriát.¹⁰⁾

III.

Itt a következő év nyarán érte őket az a megrendítő hír, hogy IV. László magyar király életét kún orgyilkos tűre kioltá. (1290 július 10.)

A testvér és sógor lelkét fájdalmas felháborodás töltötte el az ádáz merénylet miatt. De figyelmöket mindjárt magokra vonták a tragikus eset politikai következményei.

IV. László gyermektelenül szállott sírba. Fitestvére megelőzte őt a halálban. Az Árpád-háznak még élt egy férfitagja: II. Endre király utószülött fiának, István hercegnek Velenczében született fia, Endre, a kit László Magyarországba hívott és most két hétre halála után az ország rendei királyukká kiáltották ki. De Máriának az ő létezéséről tudomása nem volt, avagy törvényes származását és trónöröklési jogát nem ismerte el; így tehát arra a meggyőződésre jutott, hogy az Árpád-ház férfiágának kihalásával, mint V. István elsőszülött leányát, a magyar trón őt illeti meg.

Ennek a fölfogásának a magyarországi közjogban nem talált alapot. De arra számított, hogy mivel Habsburgi Rudolf császár fia lépett föl mint trónkövetelő, ezzel szemben készségesen fognak a magyarok csoportosúlni ő körül, a ki a gyűlölt német befolyás kirekesztésére a szent-szék és két hatalmas birodalom támogatását biztosíthatja.

Ezért, mielőtt az actiót megindítaná, férjével Párisba ment, hogy a francia király hozzájárulását kieszközölje. Onnan tette meg igényei érvényesítésére az első lépést. Abban állapotodott meg, hogy három tagból álló nápolyi követséget küld Magyarországba. Férjével együttesen kiállított megbízólevelében már «Magyarország királynője» címet viseli. Mindketten kinyilatkoztatják, hogy IV. László

kimúltával, «mint hozzá legközelebb állók, ők az ország örökösei». Ezért a követeknek meghagyják, hogy az ő részőkre az ország rendeitől a hűségi esküt vegyék át, az ő nevőkben az országot további rendelkezésökig kormányozzák. (1290 szeptember 21.)

Abban a föltevésben, hogy az ország rendei hajlandók lesznek az olasz követek kezeibe a hűségi esküt letenni és a kormányt átengedni: naiv tájékoztatlanság nyilvánul; épen úgy, mint a következő év tavaszán kibocsátott manifestumban, a melyben Károly király csodálkozását fejezi ki azon, hogy a magyar trónt «bizonyos velencei Endre bitorolja», a kit azzal fenyeget, hogy ha önként nem távozik az országból, fegyveres erővel fogja elűzni.

Mindazáltal a nápolyi követeknek sikerült Horvátországban és Dalmáciában megnyerni néhány főurat, a kikhez később a Dunán-túli országrészben a hatalmas Németújvári Iván csatlakozott. Hogy ezeket ragaszkodásukban megerősítse, Mária könnyelmű bőkezűséggel adományozott nekik egész vármegyéket és tartományokat. Mikor pedig hívei azt tanácsolták neki, hogy igényeit elsősülött fiára ruházza át, kívánságuknak habozás nélkül felelt meg. Csakhogy a legszerencsétlenebb eljárást követte. A magyar nemzet jogfogalmaitól teljesen eltérő francia hűbérrendszer álláspontjára helyezkedett és ez által fiát már előre népszerűtlenné tette Magyarországon.

Mária 1293 január 6-ikán aixi kastélyában, Provence egyházi és világi méltóságaitól környezve, fogadta Nápolyban időző fiának, Martell Károly hercegnek küldöttét, Vaudemont Henrik grófit. Hosszú előadásban fejtegette azt, hogy Isten a népek békéjének és jólétének biztosítására rendelte a fejedelmeket, a kik nélkül felbomlik a béke és uralomra jut a gyűlölség, a mint Magyarországon is a törvényes uralkodó távollétében jog helyett erőszak uralkodik. E bajon segíteni óhajtván, hívei tanácsára, elsősülött fiát magyar királylyá «választja», Magyarországot neki és örököseinek adományozza. Anyai áldását adva rá, inti őt, hogy népét szeretetteljesen oltalmazza és igazságosan kormányozza.

Beszéde végeztével koronát és zászlót nyújtott át a követnek, s ezzel a szertartással Martell Károlyt az ország birtokába iktatta.

Erről Mária férje újabb manifestumban értesítette Magyarország rendeit és felhívta őket, hogy új királyuk iránt hűséges ragaszkodást tanúsítsanak.

Mosolyt idézhet ajkainkra az, hogy a nápolyi királyi pár míg a magyar nemzet önérzetét és önrendelkezését mélyen sértette, nem mulasztotta el intézkedni arról, hogy az ifjú trónkövetelő számára «magyar divat szerint» — mint a rendelet mondja — diszruha: fehér bársony öltöny és drága szőrmével ékesített vörös bársony mente készíttessék. [1292 július 17.]¹¹⁾

De Martell Károly elutazása késett, mert be kellett várnia azt, míg szülei Nápolyba visszatérnek.

Ezek az 1293. év első felében Provenceban időztek. A nyáron Károly király, nejét mint helytartót hagyva hátra, Spanyolországba ment, hogy fiait végre kiszabadítsa. E célját nem érte el ugyan; de sikerült az aragoniai királylyal egyezsége lépnie, a melynek állandóságát hármass házassági frigynek kellett biztosítania. Maga Jakab aragoniai király Blanka nápolyi hercegnővel, Róbert nápolyi herceg Violante aragoniai hercegnővel, Valois Károly francia herceg Margit nápolyi hercegnővel jegyeztetett el.

Károly király, miután ezt az eredményt elérte, visszatért Provenceba és 1294 február közepén nejével együtt útra kelt Nápoly felé. A Rivierán, Genuán és Luccán keresztül, márczius 10-ikén érkeztek Florenczbe, a hol elsőszülött fiok, a magyar ellenkirály várakozott rájuk. Öt napot töltöttek a gazdag városban.

Ezekre a napokra kiváló fényt áraszt a legnagyobb olasz költő, Dante, ki ekkor szülővárosa kormányában előkelő helyet foglalt el és a fejedelmi vendégekkel bizalmas érintkezésbe léphetett. Kölcsönös meleg rokonszenv fűzte őt össze a lovagias Martell Károlylyal, s ennek kora halála után dicsőséges emléket emelt neki Dante a *Paradicsom* nyolczadik énekében. Elbeszéli, hogy a harmadik mennyország lakói között «isteni világosság» gyanánt tűnt föl előtte az

a fejedelem, kinek homlokát Nápoly, Provence és Magyarország koronái ékesítették. A dicsőült így szólította meg őt:

Nagyon szeretted, s méltán; ha lett volna
Több maradásom ott, szeretetemről
Hozzád, a zsenge lombnál több is szólana.

A költő rokonszenvét, melyet Martell Károly iránt táplált, anyjára és ennek hazájára is kiterjesztette. Erről tanúságot tesz, a mikor fölsóhajt:

Oh boldog Magyarország; csak ne engedd
Magadat félrevezetni!...¹²⁾

* * *

Florenzából a királyi pár és fiok Perugiába vonultak, hol IV. Miklós pápa halála után, utódjának megválasztása végett a bibornokok egybegyültek, de már két esztendeig tárgyaltak, mert megegyezésre jutni nem tudtak. Károly király nyolcz napi ott időzése alatt arra törekedett, hogy a pápai szék mielőbb betöltsék.

Azonban még három hónap telt el, míg (július 5-ikén) V. Cœlestin megválasztatott az egyház fejévé. Ez a szentéletű, de gyenge és tapasztalatlan szerzetes, a pártmozgalomtól zaklatott Rómát kerülve, székhelyéül Nápolyt szemelte ki.

Igy tehát Károly és Mária abba a helyzetbe jutottak, hogy vendégül fogadhassák a pápát, kinek az I. Károlytól építettett «új kastélyt» bocsátották rendelkezésére. Mikor pedig V. Cœlestin csakhamar, lelki aggályoktól kínozva, magát állásának betöltésére képtelennek ismerve föl, lemondott, ugyanazon palotában ült össze a conclave, mely VIII. Bonifácot emelte Szent Péter székére.

Az új pápa arra határozta el magát, hogy visszatér Rómába, a hová II. Károly és Martell Károly kísérték el őt.

A benső viszony, mely ily módon a római szentszék és a nápolyi udvar között kialakult, biztosítékul szolgált arra nézve, hogy Martell Károly igényeit a magyar trónra a pápa hathatósan föl fogja karolni.

Mindazáltal az ifjú praetendens késett magyarországi

pártja hívó szózatát követni. Visszatartotta őt Nápolyban az, hogy atyjának még egyszer Spanyolországba kellett mennie, a hová leányát, Blankát, az aragoniai király jegyesét vitte.

Azonban alighogy Károly király 1295 nyarán Nápolyból útra kelt, néhány héttel utóbb, augusztus első napjaiban a huszonnégy esztendőös Martell Károlyt sirba döntötte a Nápoly vidékén dúló pestis, melynek neje szintén áldozatul esett.

Mária mélyen lesújtva elsőszülött fiának, három ország örökösének kimúltától, ugyanabba a nehéz helyzetbe jutott, a melyben tíz esztendő előtt I. Károly király halála találta őt. Férje és három fia távol volt; unokája, a trónörökös ötödik életévét töltötte csak be.

A nápolyi birodalom kormányáról a rendelkezés jogát a pápa, mint főhübérúr, vette igénybe. Bibornok-legátust küldött Nápolyba, oly meghagyással, hogy a király ötödik fia, Fülöp herczeg közreműködése mellett, a helytartói tisztet viselje.

Mária mellőztetése ez alkalommal visszatetszést szült a nápolyi előkelő körökben, a hol most már a királyné tekintélynek és népszerűségnek örvendett; a kiről köztudomású volt az is, hogy Provenceban a helytartói állást többször közmegelégedésre töltötte be.

VIII. Bonifác, ki Máriát ismerte és nagyrabecsülte, alighogy a nápolyi hangulatról értesült, a hibát jóvá tenni, intézkedéseit visszavonni sietett.

Okiratot állított ki, melylyel a királynét, mivel őt — úgymond — «a kegyelmek mennyei adományozója a fejedelmi erkölcsök előkelőségével, a kedvesség, okosság és óvatosság erényeivel ékesítette», helytartóvá nevezte ki. (1295 augusztus 30.)

Mária haladéktalanul átvette a birodalom kormányzatát; tapintatos és igazságos eljárásával — melyről a régi nápolyi krónikák magasztalva emlékeznek meg — igazolta a bizalmat, melyet belé helyeztek.¹³⁾ Hivataloskodása a következő (1296) év februárius végéig tartott, a mikor férje Spanyolországból visszaérkezett, magával hozva három fiát, kik közül a legidősebb mint pap járult anyja elé.

Ez Lajos herceg volt, ki már gyermekkorában kiváló ájtatosságával feltűnt; testvéreinek játékaitól rendszerint távoltartotta magát, a magányt kereste, imádságba elmerülve órákat töltött. Az aragoniai fogságban súlyosan megbetegedvén, fogadást tett, hogy ha fölgyógyul, Szent Ferencz rendjébe lép. Atyja e szándék végrehajtását soká ellenezte; de végre mégis megnyugodott abban, hogy fia papi pályára lépjen. A pápa maga szentelte föl szerpappá.

Az áldozári rendet anyja jelenlétében kívánta fölvenni Lajos, s így azután első miséjét is családjá körében mondotta. Alig egy esztendő múlva a pápától toulouse-i püspökké neveztetvén ki, elfoglalta székét és alázatosságával a huszonhárom éves főpap meghódította mind papjainak, mind híveinek szívét; de csakhamar a reá nehezedő felelősség súlyát elviselhetetlennek találván, a magányba óhajtott visszavonulni. Az 1297-ik év nyarán Rómába indult, hogy fölmentését kieszközölje. Útközben betegség lepte meg. Brignollesban, hol szülei időztek, meg kellett állapodnia. Baja súlyosbodván, szenthez méltó áhitattal készült a halálra. Augustus 19-ikén visszaadta lelkét teremtményének.

A marseillei szent-ferenczrendi templomban sirját kezdettől fogva tömegesen keresték föl a hívők és közbenjárását kérve, sokféle testi-lelki kegyelmeket eszközöltek ki Istentől. Alig múlt el harmadfél esztendő, a csodás gyógyulások hosszú sorozata arra bátorította a dicsőült püspök szüleit, hogy fiúk szentté avatása érdekében a szabályszerű vizsgálat megindítására kérjék föl a pápát.¹⁴⁾

Miután ekként Mária egyik fia az egyházi pályán megtalálta az égbe vezető utat, leányai közül is egyet Istennek kívánt szentelni. Beatrix hercegnőt, mint gyermeket, Provence egyik apácázárdájában helyezte el, a ki ott boldog megelégedettségben élte napjait, míg hajadonná serdült. Ekkor atyjának szüksége volt rá, hogy őt is politikai céljainak szolgálatába állítsa. II. Károly négyet leányai közül az aragoniai, majorcai, sicíliai királyokkal és a valoisi herceggel házасított össze; most az ötödiknek kezét a hatalmassá lett ferrarai örgrófnak ígérte oda. Azonban Beatrix, úgy mint egykor nagyanyjának testvére, Margit

hercegnő, ellenszegült, kijelentette, hogy égi jegyesétől el nem szakad. Ekkor a király megparancsolta provençe-i senechalljának, hogy Beatrixet a kolostorból, ha szükséges, erőszak alkalmazásával is távolítsa el, az aixi királyi palotába helyezze, s gondosan ügyelve arra, hogy apácza ne csatlakozzék kíséretéhez, hajón szállítsa Nápolyba. (1302 május 10.)

A rendelet pontosan végrehajtatott. Beatrix meghajolt atyja akarata előtt, sőt nyilatkozatot írt alá arról, hogy nem akar a kolostorba visszatérni, mire a pápai fölmentést elnyervén, Azzo örgróf neje lett, a kinek halála után egy francia gróffal második házasságra lépett.¹⁵⁾

Mig Mária egyik leánya a kolostorból kiragadtatott, nővére, Erzsébet hercegnő, kit szintén politikai érdekek késztettek a nyulakszigeti kolostor elhagyására, élete alkonyán visszatért a szerzetesi élet körébe. Ugyanis férje, Rozenberg Zavisz cseh főúr fogságba esvén és életét verpadon végezvén, e megrendítő esemény hatása alatt Nápolyba vonult vissza.

Itt az új királyi kastély szomszédságában I. Károly dominikánus szerzetesek számára Szent Péter védnöksége alá helyezett kolostort alapított. Mária mind férjétől, mind a pápától kieszközölte a fölhatalmazást, hogy a kolostor, összes javaival, ugyanazon szerzethez tartozó apáczáknak adassék át. (1301.) Ebbe vonult vissza Erzsébet, másodizben fölvette a fátyolt és néhány év múlva perjelnővé választatván, haláláig viselte ezt a tiszteletet.

Rövid idővel Nápolyba érkezése előtt tért ide vissza Kun László szerencsétlen özvegye, a ki nem lett ugyan apácza, de az imént említett kolostor kertjében épült házak egyikét választotta lakásul, melyben élete végső éveit töltötte.¹⁶⁾

IV.

Martell Károly halála után Mária nem hagyott föl erőfeszítéseivel, hogy a magyarországi trónt háza számára kiküzdje. Most unokájára, Károly-Róbertre ruházta át jogigényeit. Az 1300-ik év nyarán a tíz éves herceget fényes kísérettel Dalmáziába küldötte, a kit innen hivei Zágrába vittek. Itt érte őt III. Endre halálának híre, mire megsaporodott pártjával Esztergomba vonúlt, a hol királylányá koronáztatott.

Azonban mivel Mária álláspontja a nemzet királyválasztási jogának megtagadásával azonos volt, az ország rendének nagy része idegenkedett unokájától és az Árpád-ház leányágának egy másik sarját, Wenczel cseh királyfit hívta meg a trónra.

Ezzel szemben Mária a pápához fordult támogatásért. VIII. Bonifác abból a jogtételből indulván ki, hogy a versengő trónkövetelők igényeinek elbírálása a szentszék illetékességéhez tartozik, a két félt maga elé idézte.

A kitűzött időben, az 1303-ik év május végén megjelentek előtte Károly-Róbert teljhatalmú megbízottai: a kalocsai érsek, három püspök és több főesperes. Ellenben Wenczel két jogtudóst küldött azzal a nyilatkozattal, hogy ő jogigényeit nem hajlandó a szentszék ítélete alá bocsátani. Ennek következtében makacsságban elmarasztalását kérték a magyar főpapok, kiknek kívánságát teljesítette is a pápa és a hozott ítéletben Máriát magyar királynőnek, Károly-Róbertet királynak elismerte.¹⁷⁾

Mindazáltal a római ítélet Károly-Róbert ügyére inkább hátrányos volt, mint előnyös; mert a nemzet nagy része az ország függetlenségére veszélyt látott abban, hogy a szentszék a trón betöltésére befoly. Ezért, noha a cseh királyfi önként lemondott a trónról és az országból távo-

zott, pártja Ottó bajor fejedelmet választotta meg magyar királylyá, a ki azonban szintén képtelennek bizonyult föladata megoldására, tekintély és népszerűség nélkül szü-
kölködött.

Ekkor II. Károly személyesen fölkereste V. Kelemen pápát, ki francia származásánál fogva és Franciaországba helyezvén át székhelyét, az Anjouk ügyének fölkarolására kész volt, és 1307 nyarán Gentilis bíbornokot küldötte Magyarországba követül, oly czélból, hogy Károly Róbert érdekében a szentszék befolyását érvényesítse.

Mária királyné, ki Nápolyban maradt, meglege-
desen értesült a férje által elért eredményről; azonban szükségesnek látta, hogy a pápai legátus a nemzet jogaira és érzelmeire eljárásában kellő tekintettel legyen. Ezért actiójának irányítása és támogatása végett Magyarországba kívánt utazni; abban a reményben, hogy személyes megjelenése az ország rendekre döntő befolyást fog gyakorolni.

Az utiköltségek fedezése végett hitelművelethez kellett nyúlnia. Férjétől fölhatalmazást eszközölt ki, hogy nápolyi jövedelmeit négy esztendőre zálogba vethesse.

Magyarországi tartózkodásáról a történeti emlékek hallgatnak. De föltehetjük, hogy ő jelentékeny tényező volt Gentilis bíbornok ügyes és szerencsés eljárásában, úgyszintén a nemzeti közvélemény körében előállott fordulatban, mely 1308 őszén a pesti országgyűlésen Károly-Róbert egyhangú megválasztását vonta maga után.

Mindazáltal a magyar király ugyanekkor elvesztette a nápolyi trónt, mely őt, mint II. Károly elsőszülöttének egyetlen fiát, megillette. Nagyatya azt kívánta, hogy utóda életben levő fiai közül a legidősebb, Róbert herczeg legyen. Ehhez a pápa jóváhagyását elnyerte és Mária sem tagadhatta meg hozzájárulását, mert be kellett látnia, hogy a két birodalomnak egymástól nagy távolsága miatt a két koronának egy uralkodó fején egyesülése mindkettőre hátrányos volna.

Egyébként a benső viszony, mely a királyi párt három évtizeden át összekötötte, a negyedikben meglazult. Károly, noha a hatvanas évek küszöbén állott, kicsapongó életével

sokszor okozott bánatot tisztalelkű nejének, a ki sikertelenül igyekezett őt jó útra téríteni.

A megzavart hitvesi harmónia megdöbbenő emlékét hagyta hátra Károly király 1308 márczius 26-ikán kelt végrendeletének szeretetlen tartalmában és hideg hangjában.

Míg néhány évvel előbb egyik rendeletében «lénye felének» czímezte, most egyszerűen «nejének» nevezi Máriát, még a «kedves» vagy «szeretett» kifejezést is megtagadja tőle. Ellátásáról gondoskodva, a legszorosabb kötelesség határán túl nem lép. Csak a hozománya fejében részére biztosított évi 4000 arany uncia jövedelmet hagyja meg neki, a capuai és sommai kastélyok haszonélvezetével. A legcsekélyebb emléktárgy hagyományozásával sem tanusít figyelmet iránta. Ellenkezőleg, úgyszólván megbélyegzi őt azzal, hogy fiai és unokáinak végrendelet nélkül kimúlása esetén az örökösödségből kizárja. II. Károly ezen végrendelet megalkotása után tizennégy hónapra, 1309 május 17-ikén halt meg.¹⁸⁾

Mária királyné harmadik fia, Róbert, ki most a nápolyi trónra jutott, nagyatyjára ütött. Eszközökben nem válogatva haladott nagy céljai felé: dynastiájának uralmát egész Olaszország fölött megalapítani és az enyészete felé siető görög birodalomra kiterjeszteni. VII. Henrik német császár ellen, ki ekkor a német-római birodalom régi hatalmának visszaállítására törekedett, háborút viselt, melyben testvérei mint vitéz hadvezérek vettek részt. Egyik, Péter, Rómát megszállva tartotta, majd a császári hadakkal vívott ütközetben ő is, ifjú unokaöccse, Károly herczeg is életét vesztette.

Mária szülei házában és később férje oldalán szüntelenül válságos küzdelmek tanúja és súlyos megpróbáltatások részese, az anyai ambíció érzéseivel követte fiai erőfeszítéseit és a veszteségekkel szemközt megnyugvást talált hitében.

Fia és unokája hősi halála után csakhamar újból gyászba ejtette őt unokájának, Klementinának szomorú végzete. Az ifjú herczegnő, ki korán árván maradva, nagyanyja körében nevelkedett, házasságra lépett X. Lajos franczia királylyal, a kinek életét már tíz hónap múlva orgyilkos kezétől nyújtott méreg oltotta ki. Néhány hét múlva utószülött fia követte őt a sírba. (1316.)

Ez alatt Mária lelkét ismételten fölháborították az erkölcsök hanyatlásának családjában jelentkező súlyos tünetei. Ezeknek sorozatát megnyitja Fülöp herceg nejének, a görög császári házból származó Comnén Itamárnak házasságtörési botránya, melynek következménye az lett, hogy ő kolostorba zárattott, bűntársa pedig száműzetett. (1310.) Maga Fülöp herceg egyházi kiközösítést vont magára azzal, hogy egy szerzetest, kit élete ellen tervezett merénylettel gyanúsított, megölt. (1313.)

A király egyik udvarhölgygyel tartott fönn bűnös viszonyt, és az abból származó fiút a magáénak elismervén, udvaránál neveltette. Sancia királyné elkeseredésében házassága fölbontásáért folyamodott a pápához. (1317.)

Közfölháborodást keltett Róbert király azzal az eljárással, a mit Burgundi Lajos herceg özvegye, Hainault Matild grófnő irányában elkövetett, avégből hogy az örökségül rászállott achájai hercegséget megszerezze. Testvérével, János herceggel óhajtotta összeházasítani az özvegyet és őt mivel erre nem volt rábirható, ráküldött zsoldos csapatokkal Nápolyba hurezoltatta (1318), és haláláig őrizet alatt tartotta.

Az erőszak és erkölcstelenség ezen tényei közepett, a Gondviselés kárpótlást nyújtott Máriának azzal, hogy megérni engedte dicsőült fia, Lajos püspök szentté avattatását. (1317 április 14-ikén.)

Ez alkalommal a boldog anyához a következő levelet írta a pápa: «Vigadj az Úrban a fölött, hogy fiad, ki egykor a világnak meghalt, az örök boldogság honában Istennél él, az Úr házában lakik, az égi lelkek polgártársa lett. Áhítatos örömöd nyilatkozzék meg, mert az, a kit Te szültél, az angyaloktól dicsőíttetik, az ég magasságából Téged pártfogásban részesít, Istennél Éretted közbenjár, az emberek szemeiben pedig Rád dicsőséget áraszt.»

E szerint Mária most már imádságaival nemcsak nagyatyja testvéréhez, szent Erzsébet asszonyhoz, atyja testvéréhez, boldog Margit szűzhöz, ipja testvéréhez, szent Lajos királyhoz: — hanem a saját szülőttéhez is fordulhatott.¹⁹⁾

V.

Szent fiához méltóvá igyekezett lenni ő maga is; egyebek között tiszteletteljes ragaszkodásával, a mit azon szerzetes-rend iránt tanusított, melynek tagjai sorába lépni és egyik templomában temetkezni kívánt Lajos.

Nápoly falaihoz támaszkodva, a székesegyház közelében, a VII. század vége felé bizanczi szent Vazul-rendi szűzek kolostort alapítottak. Utódaik a XI. században Szent Benedek szabályait fogadták el, majd a XIII. század első felében az evangélium szegénység apostola, Assisi Szent Ferencz szellemében szent Klára által életbeléptetett szerzetesi intézményhez csatlakoztak.

A mennyország királynőjének szentelt, Santa Maria di Donna Regina nevezetű rendház és temploma az 1293-ik évi földrengés idején nagy károkat szenvedett. Az apácák ekkor hatalmas és bőkezű pártfogóra találtak Mária királynéban, ki előbb a kolostort állította helyre, majd a templomot alapjaiból újból építette föl, a munkálatokra a fölügyeletet Cremonai Albertino szent Ferencz-rendi szerzetesre bízta.

Egy évtizedig tartott az építkezés. 1316-ban a templom megnyílt a hívőknek, a melyre vonzóerőt gyakoroltak a pápától kieszközölt búcsúk. Két évvel utóbb olyan tömeges volt a látogatás, hogy Mária a miséket végző franciskánus szerzetesek számának négyről hatra fölemelését eszközölte ki.

A mai napig fennálló, bár sok átalakuláson keresztülment templom egyszerű csúcsíves épület, melynek méretei szintén szerények: a huszonkét méter magasságban fölemelkedő, harmincz méter hosszú és tizenöt méter széles hajót, tíz méter átmérőjű ötszögletes szentély (apsis) zárja be.

Azonban elmondhatjuk, hogy építészeti berendezésének eredetiségénél fogva páratlanul áll a világon.

Ugyanis a hajó területének két harmadrésze két emeletre van osztva, úgy hogy mindkettő a szentély felé nyitva áll.

Egymás fölé épített, egészen befejezett teljes kettős templomok nem ritkák. De közös szentélylyel bíró két emeletes templomot a nápolyin kívül a műtörténelem nem ismer.

Ilyen terv, melynek nincs előzménye és nem akadt követője, szükségképen az alapítótól származhatott csak, a ki az elmélet szabályain és a hagyomány követelésein túltehetette magát.

Egyébiránt nem szeszélyes ötletet, hanem jelentős gondolatot kívánt megtestesíteni.

Az apácza-zárdák mellett épült templomokat a világtól elzárkozó szűzek egészen a világi hívek rendelkezésére kénytelenek bocsátani, míg ők magok sűrűen rácsózott és lefüggönyözött ablakok mögött vannak jelen az isten-tiszteleten, vagy pedig számukra föntartott kápolnában, oratoriumban végzett külön isteni tiszteletben részesülnek.

Ez a gyakorlat a főszemélyeket tulajdonképen kizárja saját templomuk használatából; nem engedi, hogy az ünnepélyes istentisztelet fényében, szertartásainak imponáns részleteiben ájtatos gyönyört találjanak épen azok, a kiknek arra a legnagyobb fogékonyságuk és jogczimök van.

Ezt a helytelenséget elhárította Mária a hajó egy részének két emeletre osztásával. De ez által még egy más cél is ért el. Lehetővé tette, hogy viszont a világi hívek az apáczák külön ájtatosságáiban résztvehessenek, zsolozsmáik és énekeik szívreható édességét élvezhessék. Hogy csakugyan ez volt a szándéka, nem merész föltevés. Ugyanis a templom megnyitása után, az apáczák énekével nem lévén egészen megelégedve a pápától kieszközölt engedélylyel, egyik campániai kolostorból a nápolyiba két apáczáat telepített át, kiknek hivatásuk volt, hogy társnőiket az egyházi énekekben oktassák.

Mária az általa alkalmazott építészeti újítással mindkét céljának elérését biztosította, a nélkül, hogy akár az apáczák elzárkózottságán részt ütnie, akár a híveket a templom használatában korlátoznia kellett volna. Egyszersmind

mivel a hajó földszinti részénél az apáczáknak föntartott és a kolostorral összekötött emelet hat méterrel magasabb volt, ennek elsőbsége szembetűnően jeleztetett.

A templom, a mellett, hogy építészeti unicumnak mondható, a műtörténelemben kiváló jelentőséget nyer a fresco-festmények által, melyekkel Mária, kiváló művészek ecsetét használva föl, az összes faltereket ékesítette.

Egy rész a hat évszázad folyamán elpusztult teljesen; az is, a mi megmaradt az idők viszontagságai közepett és a későbbi nemzedékek izléstelensége következtében rárakott mészburkolat alatt megrongálva áll előttünk. De még ebben az állapotban is, a festmények művészi kivitelöknél fogva a műkedvelőt gyönyörködtetni képesek, a műtörténésznek pedig érdekes problémákat vetnek föl.

Legjobban vannak föntartva és tárgyuknál fogva legjelentékenyebbek azok a festmények, melyek az apáczák emeleti hajójának három falát borítják. A középső falon az utolsó ítélet van előállítva, a középkorban az egyházi festők kedvelt témája, mely a választottak és elkárhozottak két nagy csoportjának compositiójában és az egyes alakok jellemzésében a művészi képzeletnek tág tért nyitott. Mária királyné festőjének compositiójában az üdvözültek három sorozata vonúl a biráskodó Üdvözítő elé; az elsőben az ó-testamentum patriarchái és prófétái, a másodikban az új-testamentum szentjei — köztök a két szent Lajos, — a harmadikban nagyszámú apáczák között koronás férfiak és nők jelennek meg. Ezt az utolsó sorozatot a festmények legalaposabb tanulmányozója, Bertaux úgy magyarázza, hogy abba a megrendelő fejedelemasszony az ő elhunyt szerettei közül azokat vétette föl, kiket ájtatos reménysége az égi boldogság részeseinek vagy jelöltjeinek tartott. Erre följogosíthatta őt korának közfelfogása, melyet Dante *Paradicsomának* jelenéseiben a legművésziesebben tükröződnek vissza. A jellemzetes arcvonások nyomán a három koronás férfiúban II. Károlyt és két fiát: Martell Károlyt meg Pétert, a hölgyek között Mária királyné anyját, nővérét, Erzsébet apáczáát és nagynénjét, szűz Margitot ismerhetjük föl.

Az oldalfalak egyikét az apácza-zárdákban különös cultusban részesülő szent Ágnes és szent Katalin élettörténetének jelenetei foglalják el; a másikon Krisztus kinszenvedése, magyarországi szent Erzsébet élete és a szent Lélek leszállása tüzes nyelvek alakjában, szolgáltatva a festőnek a themákat. Az utolsó helyen említett kép alatt három szentnek alakja látható, a melyekben a nevezett franczia műtörténész helyesen ismerte föl szent István és szent László királyokat, magyarországi szent Erzsébettel; míg szerencsésen állapította meg, hogy a háttérül szolgáló fehér és vörös sávokat az Árpád-ház czímerének motivumai jelezzik.

A királyné, mikor nemzeti érzései sugallatát hallgatva meg, hazája nagy szentjeit, a távol külföldön, ájtatos apáczák szemei elé helyezi, ezzel mintegy felhívta őket, hogy a magyar védszentek közbenjárásával hazájára és családjára Isten áldását esdjék le.

VI.

Nápoly ebben az időben élénk művészi élet színhelye volt. Róbert király becsvágya nemcsak hatalmának gyarapítására irányult, hanem abban a törekvésben is nyilatkozott, hogy udvara és székvárosa fényével Olaszország többi államait elhomályosítsa. Nagy építkezésekhez fogott; a templomokat és palotákat művészi alkotásokkal ékesítette.

Mivel pedig idegen zsarnokok igája alatt görnyedő országa szellemi terméketlenségre volt kárhóztatva, importálnia kellett művészeket. Ezeket legbőségesebben Toscana szolgáltathatta, a hol az építészet, szobrászat és festészet egyaránt virágzottak.

A XIV. század legnagyobb festőjéhez, Giottohoz, ki compositióiban a drámai fenséget, alakjaiban az eszméket és érzéseket mesteri ecsettel fejezve ki, új korszakot nyitott meg, Róbert csak uralkodásának második felében, anyja halála után fordult. Ezt megelőzőleg, közel két évtizeden keresztül, a sienai iskola művészeit pártolta, kik a természet és az élet megfigyelésében szintén magas színvonalra emelkedtek, compositióikban pedig azt a modort honosították meg, mely a feladattal szorosan nem kapcsolatos jelenségek és tárgyak epizódyszerű előállítását megengedte, az alakokban pedig a gyengéd báj és az édes, behizelgő arczkifejezés hatásainak elérésére fektette a fősúlyt.

Ennek az irányynak jelesebb képviselői népesítették be Mária királyné templomának összes faltereit mesteri alkotásokkal, melyekben három festő műveit különbözteti meg a műkritika, a nélkül, hogy neveiket biztossággal meghatározni tudná. Az analogiákat nyomozva csak azt állapíthatja meg, hogy a festmények egy része legközelebb áll Simone Martini és Pietro Lorenzetti sienai mestereknek az assisi-i templomban csodált műveihez. Az előbbiről tudjuk,

hogy Róbert királylyal összeköttetésben állott és megbízásából 1320 táján szent Lajos püspök képét festette meg.

A nápolyi királyi számadási könyvek tanúsága szerint Mária királyné templomának építése idejében Montano d'Arezzo és Pietro Cavallini festők dolgoztak az udvarnál. Lehetséges, hogy ezek részt vettek a tárgyalt frescók festésében. De kétségtelennek tarthatjuk, hogy az azokat megalkotó művészek egyike az a Mihál festő, kit Mária királyné végrendelete az ő udvari emberei sorában négy arany uncia (456 korona) adománynyal tisztelt meg.²⁰⁾

Mellette János aranyműves még jelentékenyebb (10 uncia = 1144 korona) adományban részesült, a miből azt következtethetjük, hogy állandón volt a királyné udvaránál alkalmazva, szintűgy mint Moretino aranyműves, kit Mária egyik utalványban udvari emberének címez. Hagyatéki leltárából pedig tudomásunk van arról, hogy palotájában tetemes készlet volt felhalmozva azokból az anyagokból, a melyek zománcz-készítéshez alkalmaztattak, a mi arra utal, hogy az a Galeotto aranyműves, ki 1322 nyarán a királyné megrendelésére egy disznyerget zománczlapokkal ékesített, az ő udvaránál dolgozott.

Ezeknek műhelyeiből kerültek ki jórészt az ötvös-művészet remekei, melyek az ő palotáiban a kápolnákat és termeket díszítették.

Művészi tehetségek érvényesítésére legtágabb tér nyílt az aranyból vagy aranyozott ezüsből dolgozott képekben, melyeket a byzanci hagyományoknak hódoló és fényűző hajlamokat követő főrangúak többre becsültek a fatáblákra festett műveknél.

Mária hagyatékában 24 kép találtatott, melyek közül 1 aranyból, 9 ezüsből, 2 elefántesontból, 1 alabastromból készült; kilencznek anyaga a leltárban nincs megjelölve, csak kettőről jegyeztetik meg, hogy fatáblára van festve. A nemes ércből dolgozott képek egy részének fényét gyöngyök és drágakövek emelték. Egyiken a szent szűz és a gyermek Jézus feje és karjai alabastromból voltak faragva, a szent szűz melléről drága násfa függött, a keret négy ezüst angyalra támaszkodott.

Bőkezűen bocsátott ötvöseinek rendelkezésére Mária nemes érczet, gyöngyöket és drágaköveket feszületek készítéséhez. Míg legdrágább képe, a hagyaték értékesítésénél 100 uncián kelt el, egyik feszületért, melynek zafirokkal és smaragdokkal kirakott arany keresztje zománczozott ezüst talapzaton emelkedett, 270 uncia = 30784 korona folyt be. Két másik aranyfeszületet Krisztus keresztfájának részecskéi, egy harmadikat a Megváltó töviskoronájának egyik tövise tette kiválóan becsessé. Szentek ereklyéinek befogadására aranyból, ezüsből, kristályból készült szekrénykéek voltak Mária birtokában. A rózsafüzérekhez (melyeknek *Miatyánk* volt a neve) zafirokból, indiai granátokból és gyöngyökből készíttette a szemeket.

A profán czéloknak szolgáló drágaságok között legjelentékenyebb a két font aranyból készült lilomos korona, melynek drágaköveit és gyöngyeit 900 unciára (122,600 koronára) becsülték; míg legfőbb ékességének az atyjától ajándékba kapott nagy rubinnak értéke nem is volt megállapítható.

Egyik menyé számára szintén készíttetett Mária koronát.

Közönséges használatra szánt ékszerekben: nyakláncokban, násfákban, gyűrűkben nagy volt a választása. Érdekes, hogy a napsugarak ellen oltalmat nyújtó szemüvege aranyba foglalt zafir-lemezből készült.

Drágakövek és gyöngyök diszedényeken is alkalmaztatnak; ilyenekkel voltak kirakva egy kristálymedenczének ezüsből készült fedele, talapzata és fogantyúi. Azokból még felhasználatlan nagy készlet került Mária halála után hagyatékából piacra.

Az ötvösség szebb alkotásaihoz tartoztak Mária palotájának felszerelésében egy kalczedonból faragott edény, melyen ezüst sárkányalakok szolgáltak fogantyúk gyanánt, úgyszintén hajóalakú két asztaldísz. Ezüstbe foglalt strucztojások, kristályból vagy ezüsből készült almák is díszítettek az asztalokat és szekrényeket. A karos gyertyatartók fák idomait utánozták.

A használatban levő ezüst asztali készlet mennyiség és érték tekintetében egyaránt jelentékeny volt. Egyes tálak

tizenöt fontot, a tányérok rendszerint egy-egy fontot nyomtak; részben a királyné czímerét magában vagy a királlyal együtt zománczozva viselték. A serlegek, kupák, sótartók egy része művészi formában készült. A kések nyele aranyból, elefántesontból, kristályból, jaspiskőből volt faragva.

A szobabutorzatnak, a szekrényeknek és ládáknak díszítéséhez szintén igénybe vette Mária az ötvösök munkáját. Egyik szekrénye egészen aranyozott és zománczozott ezüstműből volt előállítva, gyöngyökkel, drágakövekkel kirakva, míg zára és kulcsa aranyból készült.

A termék berendezésénél lényeges decoratív rendeltetések voltak a XIV. században is a falakat, bútorokat és padlót borító szőnyegeknek, melyeket Mária a világ minden részéből szerzett be: Velenczéből és Luccából, Párisból és Cambrayból, Irlandból és a görög birodalomból, sőt Tripoliszból és Indiából.

Ugyancsak mindenféle piaczkon vásároltatta össze a királyné a ruhakelméket, a bársony-, selyem- és posztószöveteket, úgyszintén a szőrméket, a melyek közül a hermelint különösen kedvelte.

Ruhatára gazdagon volt ellátva drága öltönyökkel, melyeknek értékére világosságot vet az a tény, hogy némelyiket 11—13 unciáért (1280—1560 koronaért) sikerült halála után elárusítani.

A fényűzés közepett nem hiányzott a magasabb szellemi szükségletek kielégítésére: kis könyvtár. Máriának a hagyatéki leltárban felsorolt 36 könyve közül 28 latin és 8 francia nyelven volt írva. A tartalmat tekintve épen felerészét imádságos könyvek alkotják, a melyekhez a szent írást vagy egyes részeit tartalmazó 9 kötet, 3 egyházi szerzeteses könyv, szentek életét tárgyaló 5 kötet csatlakoznak. A világi irodalmat csak egy könyv képviseli: francia románczok gyűjteménye.

A pergamenre írt, rendszerint miniature-ekkel ékesített könyvek értékét többnyire emelte a gazdag kötés. A jelezett könyvek közül egyiknek arany, kettőnek ezüstműblái gyöngyökkel voltak kirakva.²¹⁾

VII.

Mária udvartartása özvegy korában is megtartotta királyi jellegét. Ezt legszembetűnőbben jelezi az, hogy káplánjai a hierarchia legmagasabb állásait foglalták el; azok, kik legutoljára voltak nála alkalmazva, Reggio és Sorrento érseki székein ültek.

Udvarmester, seneschall, udvarbíró, kincstartó, jegyző és orvos voltak a főbb tisztviselők. A konyha, istálló, vágóhid, gyümölcsös kamara személyzetei külön felügyelők alatt állottak. A királyné személye körül a szolgálatot két udvarhölgy és egy kamarás vezette. Férfi- és nőcselédek nagy számban voltak alkalmazva.

Ezt a személyzetet Mária túlnyomó részben olaszokból állította össze, a mivel alattvalói bizalmát és ragaszkodását maga iránt fokozta. De mindvégig szükségét érezte annak, hogy magyarok környezzék. Élete utolsó éveiben bizalmas kamarása, főlovászmestere és egyik pajzstartója magyarok voltak. Gazdatisztjei között szintén találkozunk magyarral.²²⁾

Az 1322-ik évből fönmaradt számadási könyveiből tudjuk, hogy egy érdekes magyar foglyot tartott őrizet alatt.

Az 1317-ik év tavaszán egy magyar származású kalandor jelent meg Spanyolországban, Mária egyik vejének, a majorkai király udvaránál. Endre hercegnek, V. István fiának adta ki magát. Noha köztudomású volt, hogy még IV. László uralkodása alatt halt meg fivére, Mária mégis attól tartott, hogy az ál-Endre zavarokat támaszthat, ezért előbb a Provenceban, majd később Nápoly mellett fekvő birtokán gondosan őriztette.²³⁾

Hazájával és ott uralkodó unokájával folytonosan fön-tartotta az érintkezést. Sőt 1318 nyarán, előhaladott kora ellenére, elszánta magát arra, hogy még egyszer Magyarországra utazik. Erre valószínűleg azok az aggasztó hírek

készítették, melyek Károly Róbert zsarnoki önkényéről és a magyar rendek elégtelenségéről érkeztek hozzá; minélfogva tekintélyével a helyes útra kívánta őt vezetni.²⁴⁾

Nápolyba visszatérte után nagyanyai gyengéd figyelmének nyilatkozataival és értékes ajándékokkal halmozta el őt. Egyik rendeletében részletesen le van írva az a dísznyereg és lófelszerelés, a mit számára készíttetett. A gyöngyházzal kirakott nyeregkápán, Mária, Róbert király és Károly calabriai herceg ezüstlemezen zománczozott czímerei díszlettek, melyek a lőtakaró bársony- és posztószöveteken hímmezve alkalmaztattak.

A magyar követek, kik Nápolyban megfordultak, soha sem távoztak onnan üres kézzel; pénzadományokban részesültek és diszes öltözeteket kaptak ajándékul. Megható gyöngédséget tanusított a királyné Miklós aradi prépost iránt, ki a nápolyi főiskolán canonjogi tanulmányokat végezett; gyógyszereket rendelt számára, mikor betegségbe esett és egész nápolyi időzése alatt a lakbért fizette érte.

Jótékonyágában bőségesen részesültek a nápolyi és provencei kolostorok, a melyeknek lakóit nem egyszer a figyelem apró, de kedves jeleivel is örvendeztette meg; így például a nápolyi szent Péter-kolostor apáczái számára czukrot vásárolt. Irgalmas szíve megnyílt minden nyomor láttára. Egy alkalommal palotájának kapuja előtt kitéve találtak egy leánysecsemőt. Mária befogadta őt udvarába, felneveltette és végrendeletében 12 arany unciát hagyott kiházásítására.

Kegyelettel emlékezett meg elhunyt szeretteiről. Fia, szent Lajos és nővére, Erzsébet hercegnő halála évfordulóján ünnepélyes istentisztelet tartásáról gondoskodott.²⁵⁾

VIII.

Mária élte alkonyát az 1323. év elején családi gyász sötétítette el.

A trónörökös ifjú nejét, Katalin osztrák hercegnőt, az első szülés alkalmával, gyermekével együtt elragadta a halál.

Ennek a megrendítő eseménynek hatása alatt a hetven éves királyné elérkezettnek látta az időt, hogy az örökkévalóságba készüljön. Két héttel a haláleset után a szent Péter-kolostor apáczáitól kertjük falai között levő egyik házukat kibérelte, hogy így az ájtatos szűzek közelében és a templom mellett, a melyben nővére hamvai pihentek, töltsse azt a rövid időt, a mely még életéből hátra volt.²⁶⁾

Végrendeletét már korábban elkészítette volt; végrehajtóivá Károly trónörököst, Máté sorrentói érseket és Capuai Bertalan országbirót jelölte ki.

Adományokkal emlékezett meg családjá összes tagjairól, hűséges udvari embereiről (köztök négy magyarról), negyvenöt templomról és kolostorról. Az utóbbiak közül szívéhez legközelebb állott a nápolyi Donna Regina-kolostor, melynek templomát temetkezési helyül választotta; jószágok vásárlására 300 arany unciát, továbbá 1000 arany unciát meghaladó értékű képeket, feszületeket, könyveket és templomi tárgyakat hagyományozott számára.

Kegyeletesen emlékezett meg a magyarországi pannonthalmi apátságról is, a melynek az apát ünnepélyes miséjén használandó drága öltönyöket ajánlott föl; az arannyal átszőtt vörös bársony szöveten liliomos alapon a feszület és egyéb diszítések voltak hímézve.

Figyelemre méltó, hogy nemcsak szegények ruházására, leányok kiházásítására rendelt nagyobb összegeket, hanem a birtokainak területén lakók közlekedési érdekeiről is gondoskodott, a mennyiben hidak és utak építését rendelte el.

Aggályos lelkiismerete sugallatát követve, régi tartozásainak kiegyenlítéséről intézkedett; sőt figyelme kiterjedett arra is, hogy kárpótlást kapjanak azok a parasztok, kiknek a vadaskert vadállománya károkat okozott.

Míg lelke örök üdvösségét ajtatos és jótékony hagyományai mellett misék megrendelésével is kívánta biztosítani: azon volt, hogy emlékezetét a földön, abban az országban, melynek uralkodónéja volt, monumentális síremlék örökítse meg.

E célra élete utolsó napjaiban készített codicillusában megfelelő összeget hagyományozott. Egyuttal több rendbeli más intézkedéseket tett, a melyek mutatják, hogy nyugodtan várta a halált.²⁷⁾

Három fiától és több unokájától környezve, szerzetesek és apácák buzgó imádságai között 1323 márczius 25-ikén adta vissza lelkét teremtőjének. Tíz nappal utóbb a Szent-Ferencz rend San Lorenzo templomában tartott ünnepélyes gyászistentisztelet után, teteme a Donna Regina templomban, egyelőre ideiglenes sírban helyeztetett el.²⁸⁾

A végrendeleti végrehajtók, kik feladataik megoldásában nagy buzgósággal jártak el, a dicsőült királynéhez méltó mausoleum elkészülését is sietteték.

A tervrajz kidolgozásával és a munkálatok művészi vezetésével Sienai Tino mestert bízták meg, a ki miután Pisa és Florencz dómjaiban emelt síremlékekkel nagy hírnevet szerzett, ezt Nápolyban a trónörökös nejének síremlékével még gyarapította. Társul Gallardo építőmester adatott melléje. Miután az 1325-ik év tavaszán Rómából a márvány megérkezett, a kőfaragók olyan serényen láttak a munkához, hogy azzal egy esztendő alatt elkészültek és 1326 tavaszán a két mester a megállapított árt: 154 arany uncia = 17,516 koronát megkapták.

Tino mester a síremlék egy új typusát alkotta meg, a mely a megelőző idők gondolatvilágától és műirányától jelentékenyen eltért. Ő nem elégedett meg azzal, hogy a halált és a nyomaiban járó gyászt hirdesse; egyszersmind az elhunytaknak a halál fölött diadalmaskodó hatalmát, halhatatlanságát dicsőítve, neki mintegy diadalmi emléket kívánt állítani.

Ezért az elhunytat az emlék alsó részében mint halottat koporsójában fekve, a felsőben pedig őt védszentjeivel, erőnyeit ábrázoló angyalokkal és családja tagjaival körülvéve, mint élő ábrázolta.

Ez az eljárás a siremléknek egymás fölött emelkedő külön részekből összeállítását, következőleg nagy méretekben kivitelét követelte.

Mária siremléke (a másfél méter magas ujjakkori talapzatot nem számítva) 4·93 m. magas, 3·20 m. széles és 1·10 m. mély kápolnaszerű, csúcsíves alkotás. Belsejében bő köpenybe burkolt, hatalmas szárnyú négy angyal, a kezeikbe adott jelvények útmutatása szerint a királynét ékesítő erőnyeket: az okosságot, türelmet, igazságosságot és lelki erőt jelképezi. Ezek kariatidszerűen emelik a sarkophágot, mely valóságos koporsóul szolgál, a mennyiben a királyné tetemét fogadta be és maradványait ma is magában foglalja.

A koporsó négy oldalán, oszlopocskákra rakott ívek-ből alkotott és zománcozott tizenhárom fölkében Mária gyermekeinek ülő alakjai vannak elhelyezve. Az előlap közepén szent Lajos püspök, mint a család védszentje foglal helyet, tőle jobb felől Martell Károly magyar király, bal felől Róbert nápolyi király ülnek.

A sarkophag fedelén, mintegy ágyon fekszik a királyné alakja, fejedelmi palástba öltözve, vánkoson nyugvó fején koronával, kezeiben jogart és ország-almát tartva. A háttérben két angyal áll, az egyik szenteltvizhintővel, a másik tömjénfüstölővel. A művész által közéjük helyezett harmadik alak eltűnt; valószínűleg Szent Lajost ábrázolta, úgy mintha épen a beszentelést végezné.

A sarkophag fölé hatszegletű sátor borúl, tetejéről függöny omlik le, melyet két oldalról egy-egy angyal félre von, hogy a királyné alakját láthatóvá tegye.

A sátor tetején a koronás boldogságos szűz, karjaiban a gyermek Jézussal, trónol. Jobb oldalán térdel Mária királyné, kit egy angyal az Isten anyja elé vezet, míg bal felől egy másik angyal a Donna Regina kolostor és templom modelljét mutatja be, mintegy pártfogását kérve az alapító fejedelemasszony számára.

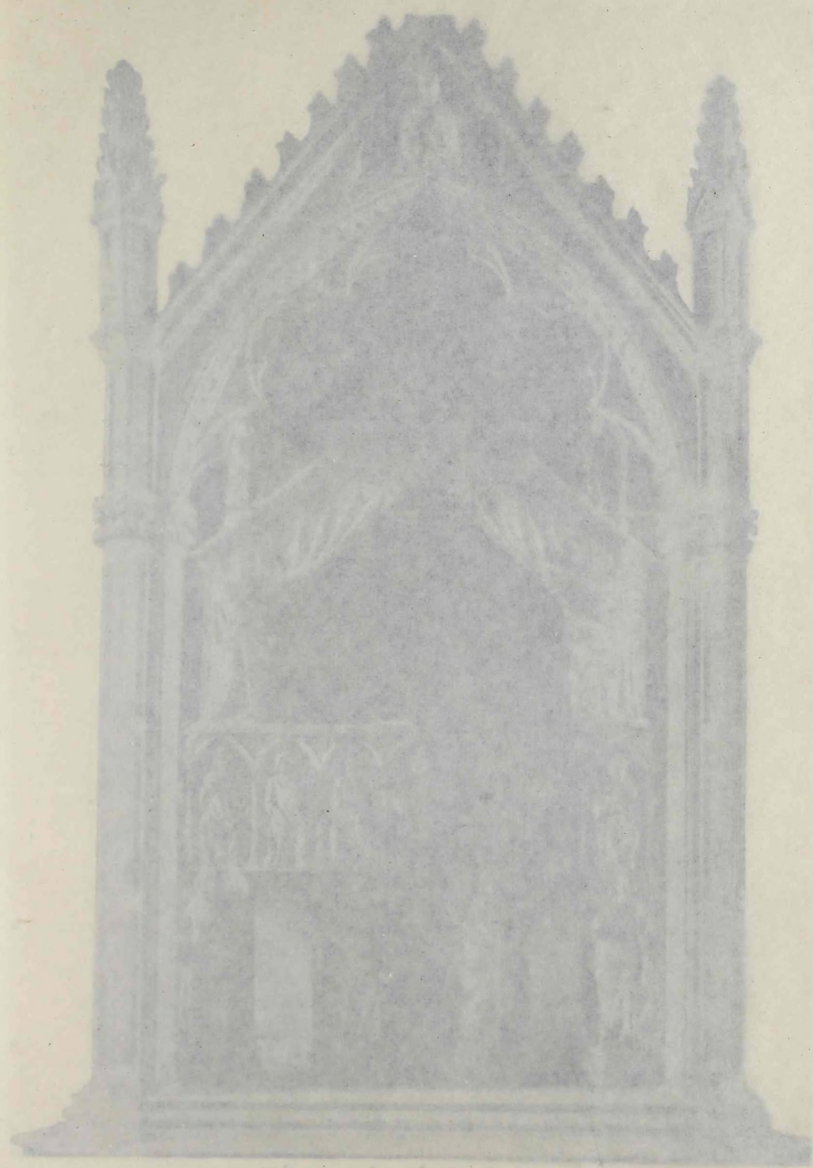
E csoport fölött, a kápolnaszerű emlék külső homlokzatának közepén az Üdvözítő domborművé képe látható; az emlék csúcspontján pedig szent Mihály arkangyal alakja áll.

A síremlék művészi értékéről a műtörténelem magasztaló kifejezésekkel szól. Az alakokban az élet meleg lüktetését, melyet a következő század nagy mesterei a márványba varázsoltak, hiába keresnők; de felismerhető már az élet hű előállítására irányuló törekvés. A királyné fiainak arcvonásaiban, más emlékek útmutatása mellett, megállapítható a jellemzetes hűség. Így tehát fel kell tennünk, hogy ez nem hiányzik Mária arczáról sem, melyet ünnepélyes nyugalom és megnyerő báj tesz vonzóvá.

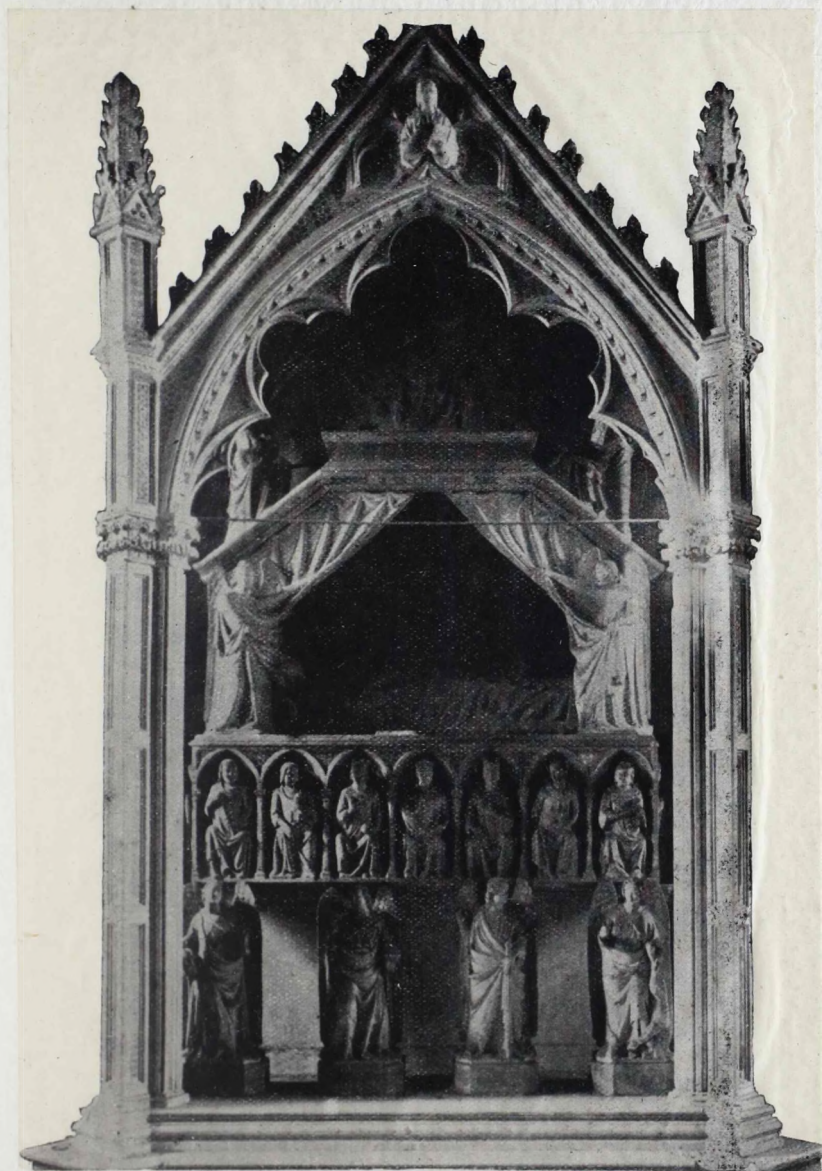
A rajzban nyilatkozó nemes izlés és a véső munkájának szabatossága egyaránt elismerésre méltó.²⁹⁾

Elmondhatjuk, hogy a magyar föld egyetlen szülöttének tetemét nem őrizi olyan síremlék, mely Máriáét művészi érték tekintetében felülmúlja.

Noha kedvelt apáczáinak ájtatos zsolozsmái régóta elnémultak, hamvait szülőházaja földjébe visszakivánni nincs jogunk. De kötelességünk, hogy legalább síremléke másolatának megszerzésével és méltó helyen fölállításával nemes egyénisége emlékezetét hazánkban is megörökítsük.

MARIA KRÁLYNĚ SIBIRSKÁ.

MÁRIA KIRÁLYNÉ SÍREMLÉKE.

Jegyzetek.

¹⁾ Mária atyjának leányai között a legidősebb volt. Ezt kétségtelenné teszi az a körülmény, hogy IV. László király magtalan halála után, a mikor nőtestvérei Erzsébet és Katalin életben voltak, elsőszülöttségi jogon ő emelt igényt a magyar koronára. Téved tehát Wertner, ki (*Az Árpádok családi története*, Nagybecskerek 1892. 505. lapon) Katalint tartja a legidősebb leánynak. Erzsébet hercegnőről tudjuk, hogy 1276-ban 21 éves volt, így tehát 1255-ben született. (Említetik a Margit legendában. *Nyelvemléktár*. VIII. 74.) Ebből következtethetjük, hogy Mária 1254-ben született. Érdekes, hogy Máriának dajkáját ismerjük; ez Menna asszony volt, kit e czímen Ágnes királyné 1295-ben jószágadományban részesített. (Wenzel *Árpádkori új Okmánytár* X. 180.).

²⁾ Pauler Gyula *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. (Budapest 1899. új kiadás) II. 271.

³⁾ A Margit szentté avatása ügyében megindított vizsgálat jegyzőkönyvében említetik. *Monumenta Vaticana Episcopatus Vesprimensis*. I. 320.

⁴⁾ A Mária eljegyzésére és útjára vonatkozó iratok közzé vannak téve: *Magyar diplomatai emlékek az Anjoukorból*. I. 3—25. Csák Tamásné nápolyi útjáról említést tesz az ő javára kiállított királyi adománylevél. Wenzel. XIII. 162.

⁵⁾ Schipa értekezése: *Cado Martello a Nápolyban megjelenő Archivio Storico per le Provincie Napoletane* XIV. és XV. kötetiben. St. Clair Baddeley: *Robert the wise and his heris*. (London 1897. F. 27. Bertaux E.: *Santa Maria di Donna Regina e l'arte Senese a Napoli nel secolo XIV*. Napoli. 1899. 11.

⁶⁾ De Blasius: *Le case dei principi Angioni*. *Archivio Storico Napoletano*. XI. 453—465. Schipa *Archivio* XIV. 209, 225, 235. Verlaque: *Samit Louis prince royal évêque de Toulouse et la famille d'Anjou au XIII. siècle*. Paris. 1885. 1—10.

⁷⁾ Schipa i. h. Baddeley 4. *Eva d'Ungheria* 1281 október 6-ikán kelt királyi utalványban említetik. De Blasius. *Archivio*. XI. 6. A hercegek neveltetéséről: Verlaque 32.

⁸⁾ Schipa, 236—238.

⁹⁾ A nyugtatvány ki van adva Rymer. *Foedera*. Tom. I. Vol. II. 660.

¹⁰⁾ Ezen tárgyalások folyamát tüzetesen ismerteti Schipa 239. és kk. II. Baddeley 9. — IV. Miklós pápának 1288 márczius 15-ikén és május 31-ikén Máriához intézett levelei a vatikáni levéltár regessai-

ban. Vol. 44. f. 15., 87., 88. (V. ö. *Les Registres de Nicolas IV.* Paris. 1886. n. 109., 563., 569.).

¹¹⁾ Mária magyarországi trónigényeire vonatkozó okmányok közzé vannak téve: *Magyar diplomatiai emlékek.* I. 75–101. Az 1291-ben Magyarországba küldött követek megbízólevelét Pauler II. 428. félreérti, a mikor azt hiszi, hogy három nápolyi püspök küldetett Magyarországra. A megbízólevelél három példányban állítottatott ki, a melyeknek mindegyikében egy más püspök nevezetett meg, mint a követtség vezetője. Martell Károly volt hivatva belátása szerint az egyiket felhasználni. V. ö. Schipa *Archivio.* XV. 5–34. Az «ad modum ungaricum» készítendő díszruhára vonatkozó királyi rendelet: *Diplomatiai Emlékek.* I. 93.

¹²⁾ Schipa. 61–80. Szász Károly: *A Paradicsom.* Budapest 1896. 64–66., 142., 143.

¹³⁾ Schipa. 101–22. a hol közölve van a Máriához intézett pápai irat is. Máriának helytartói minőségben kibocsátott rendeletei a nápolyi állami levéltár Anjukori regessaiban a következő kötetekben és lapokon találhatók: XVI. 137. LXXVIII. 37., 56., 65., 74., 86., 112 t., 132 t., 224. LXXXII. 143 t., 145. LXXXIV. 132 t.

¹⁴⁾ Verlaque 32–135.

¹⁵⁾ *Inventaire sommaire des Archives Departementales Serie B. Tome I. Bouche-du-Rhone.* (Paris 1875.) 302. lapon közli kivonatát II. Károly rendeletének «ordomant au senéchal d'aller au couvent royal de Notre-Dame de Nazareth a Aix et d'en faire sortir, en employant la force s'il le fallait, la princesse Beatrix fille du roi, de la conduire, au besoin malgré elle, au palais royal et d'embarquer aussitôt après sur une galère a destination de Naples, en la faisant escorter par une denxieme galère, mais en ne laissant s'introduire parmi les femmes de sa suite aucune religieuse avec ou sans costume». Ugyanott 119. lapon jeleztetik az 1303-ik évben kiállított okirat, melyben «Beatrix d'Anjok fille de Charles II. déclare qu'elle ne veut pas se faire religieuse». Beatrixnak Estei Azzóval kötött házasságából nem született gyermeke. Második férje Bertrand de Baux andriai gróf volt, a kitől született leánya: Mária andriai grófnő, kit anyjának 1321-ben bekövetkezett halála után Mária királyné magához vett és már a következő évben Károly Róbert királynővérenek fiával Humbert viennei gróffal eljegyezt. (V. ö. Badeley 62., 135., 228., 413.) Rávonatkozó adatok az 1322-ik évi számadási könyvben. — Mária királyné nővérenek Erzsébetnek férje Rozenberg Zavisa 1290 augusztus 10-ikén mostoha fia Venzel cseh király rendeletére lefejeztetett. Az özvegy ekkor Magyarországra tért vissza, hol tíz esztendeig tartózkodott, (Pauler II. 603., 748.) 1300 július 9-ikén a nápolyi király István dominikánus atyát udvari káplányt Manfredoriába küldi, hogy Erzsébetet fogadja és Nápolyba kísérje (*Diplomatiai Emlékek* I. 154.). A szent Péter-kolostorra vonatkozó adatokat közli De Blasio: *Archivio Napoletans.* XI. 470., 471. 1305-ben Erzsébet hercegnő mint szent Péter-kolostor perjelnője fordul egy okmányban. (*Archivio Storico*

Napoletans XI. 471.) 1307 és 1313-ik évi okiratokban is szó van ugyanazon kolostorban tartózkodásáról. (*Diplomatiai Emlékek* I. 179., 198.). Mária királyné 1322 július 3-ikán költséget utalványoz viaszgyertyákra, melyek felhasználhattak in «ecclesia sancti Petri ad castellum in exequiis factis ibidem in anniversario celebrato ibidem, pro quondam domina Elisabeth sorore nostra, cuius corpus est in eadem ecclesia sepultum». Ezen kétségtelen hitelességű adat megezőfólja a Margit-legenda azon XVI. századbeli feljegyzését, a mely szerint Erzsébet hercegnő a margitszigeti kolostorban «a capitulum-házban a feszület előtt temetteték». Mert miután Nagy Lajos, mind öccse Endre herceg, mind szépanyja Mária királyné tetemeit Nápolyba hagyta, nem hihető, hogy Erzsébet hercegnőt Magyarországra szállíttatta — IV. László özvegyének 1299-ben Nápolyba érkezésére és 1304-ben ott bekövetkezett halálára vonatkozó okiratok: *Diplomatiai Emlékek* I. 133., 172., 175.

¹⁷⁾ Martell Károly halála után Mária Magyarorszáiban a királyi jogokat újból igénybe vette, férjével egyetemben. 1299 június 14 és augusztus 8-án megerősítik a Martell Károlytól tett adományokat «in regno nostro Ungarie». 1360 januárius 11-ikén Károly király a velenzei köztársaságnak ajánlva connitem Georgium de Croatia, kiemeli, hogy az a «fidelis atque vatallus nostre consortis.» 1300 május 14-ikén ugyanaz egy adományozó oklevélben korábbi adományokat megerősít «reservatis nobis, vel Karolo... regi eiusdem regni Ungarie omribus, que tam ratione maioris dominii, quam alias etiam nobis vel eidem nepoti nostro debentur, juxta ipsum usum et consuetudinem regni Ungarie.» (*Diplomatiai Emlékek* I. 133—147.) A kalocsai érsek, a zágrábi püspök és az erdélyi főesperes a római ítélet meghozatala után megjelentek Máriánál Nápolyban, (Ugyanott 170.) Mária királynénak jövedelmei elzálogosítására Károly király 1307 november 21-ikén Marseilléből küldi a meghatalmazást. (Ugyanott 175.)

¹⁸⁾ II. Károly 1290 februárius 19-ikén a nápolyi vámjövedelem terhére évi 2800 arany unciát rendelve Mária javára, őt kiváló gyengédséggel «parte dimidia del corpo nostro» elnevezéssel tünteti ki. (*Archivis Napoletans.* XIV. 439.) Még 1302 február 2-ikán a király mikor Rómába utazott, Máriát rendelte helytartóvá. (Minieri Riccio. *Studi storici* 115.) Az 1308 márczius 16-ikán kelt végrendeletben «Mariæ reginæ consorti nostræ» 4000 arany uncia évi járadékot rendel «pro jure et dotalitio suo, et volumus quod percipiat eas in fundico et doana Neopolis, terra Summæ et super secrecia Apuliæ et alia terra quam tenet in dono nostro, habeatque pro habitatione sua castra Capuana de Neapoli et terram Summæ: ita quidem, ut ipsa regina nihil petat, nec petere possit in bonis filiorum et nepotum decedentium de intestato». (Miniero Riccio: *Genealogia di Carlo I di Angio.* Napoli 1857. 192.) Károly királynak élete végső éveiben folytatott erkölcstelen életéről az egykorú Villani az ő krónikájában szól. «Nel suo regno fu chiamato il secondo. Alessandro per la cortesia; ma per altre virtu fu di poco valore, e magagnato in sua

vecchiezza disordinatamente in vizio carnale». *Chroniche di Giovanni. Masseo Filippo Villani. Trieste 1857. I. 219.*

¹⁹⁾ Schipa i. h. Badeley 71. Verlaque 169. Mária a canonisatio alkalmával, a nápolyi szent Klára templomnak értékes reliquiariumot ajándékozott. (*Archivis Napoletano. VII. 63.*) Szent Lajos legrégibb életírója felemlíti, hogy adatait a szentnek anyjától és tanítótól kapta. (*Acta Sanctorum Augusti. III. 867.*)

²⁰⁾ A Donna-Regina kolostor és templom építésének történetére vonatkozólag a következő adatok maradtak fenn. Mária királyné 1298-ik évi számadásaiban 40 arany uncia fordul elő, a mely a kolostor háló-termeinek építésére fizettetett ki. 1307-ben Mária az ő sommai szülleinek görög borai eladásából befolyó egész jövedelmét a zárda apátnőjének kezeihez utalványozza a templom építési költségeire. 1314-ben a királyné számadási könyveiben több összeg fordul elő, melyek Ubertino da Cremona szent Ferenc-rendű szerzetesnek fizetettek, a ki a királyné által az építés vezetésével bízott meg. 1316 december 4-ikén XXII. János pápa már búcsút engedélyez a híveknek, a kik bizonyos kijelölt ünnepeken a templomban ájtatoskodnak. 1318 június 2-ikán Mária, mikor Magyarországra készült, fiától Róbert királytól okiratot eszközölt ki, a melyben a kolostor javára tett összes adományokat megerősíti: 1318 augusztus 8-ikán XXII. János pápa, Mária kérésére megengedi, hogy egy kampaniai kolostorból két apácza ének-tanítónő gyanánt a nápolyiba telepíttessék át. Egy nappal utóbb a pápa, tekintettel arra, hogy a templomban a misék végzésére az oda rendelt négy szerzetes nem elegendő, a szent Ferenc-rend főnökének meghagyja, hogy még kettőt rendeljen oda. (Bertaux 13., 14.)

Bertaux alapos és széles látkörű fejtegetéseiben mégis több állítással és feltevessel találkozunk, a melyek a kritikát ki nem állják. Ide tartozik az, a mit a Donna-Regina templom frescóinak koráról hoz föl. A festő technikájából azt következteti, hogy 1320 után és 1340 előtt dolgoztak ott a művészek. Az utolsó-ítéletet pedig szerinte 1332 előtt nem festették, mivel egyik alakjában felismerhetni véli Tarenti Fülöp herceget, ki a jelzett évben halt meg. (114—115.). Azonban ezen felismerés teljesen önkényes feltevésen alapszik, mert habár az illető alak arcvonásai emlékeztetnek Fülöp hercegre más arczképére valószínűséggel feltehetjük, hogy valamelyik testvére, például az 1315-ben elhunyt Péter annyira hasonló volt hozzá, hogy a kettőt Bertaux összetéveszthette. Mária fiai közül, korának felfogása szerint, Pétert inkább megilletett hely a paradicsom dicsőültjei közül, mivel a szent-szék ellenségei, a ghibellinek ellen vívott csatában esett el.

Bertaux szempontjából ezen fejtegetéseiben csak annak constallása bír fontossággal, hogy a frescok Giottonak Nápolyban megjelenése előtt készültek el. A frescoknak a megrendelő királynéhoz való vonatkozása nem érdekli őt. Pedig természetesen a legnagyobb valószínűséggel bír az, hogy a frescók Mária életében és pedig a templomnak 1318-ban történt megnyitása előtt készültek el. A fest-

mények tárgyának megválasztása Mária személyes befolyására utal. És semmiféle ok nem zárja ki azt a föltevést, hogy mihelyt a templom építészeti része elkészült, Mária azonnal díszítése iránt rendelkezett. Sőt maga Bertaux a Krisztus életéből vett jeleneteket ábrázoló festményről, egy építészeti sajátosság alapján állítja, hogy az megkezdett alig hogy az építkezés be lett fejezve (115. l.). Emellett figyelemreméltó az, hogy Mária királyné 1322-ik évi számadásaiban, ugyanakkor készült végrendeletében és a végrendeleti végrehajtók jelentésében a frescok befejezésére vagy megkezdésére kifizetett vagy rendelt költségekről említés nem történik; a mi feljogosít arra a különben is teljesen valószínű állításra, hogy a frescók 1322-ben már készen állottak.

A frescók magyarázatában teljes megnyugvással fogadjuk el Bertaux tanulmányainak eredményeit, egy kivétellel. A paradicsom dicsőültjei harmadik sorozatának három koronás női alakjában ő Mária királynét, az ő Nápolyban elhunyt nővérét és Róbert király korán elhunyt első feleségét: egy másik csoport alakjaiban pedig II. Károlyt, ennek fiait Fülöpöt és Tristán, azután unokáját Károly calabriai herceget, mindegyiket nejétől kísérve, ismeri föl. (61, 62.) Mi a szövegben ettől eltérő magyarázatot adunk.

A Donna-Regina templom sok viszontagságon ment keresztül Mária halála után. 1390-ben tűzvész, néhány évvel utóbb földrengés okozott benne nagy károkat. 1520-ban nagy átalakuláson ment keresztül; a hajó felső emeletének csúcsives boltozata lebontott és helyette renaissance-stílus lapos fatető alkalmaztatott. A XVII. század elején az apácák a templomot nem tartották sem elég tágának, sem elég díszesnek; telkükön újat építettek, a melynek elkészülte után a régit megszűntek használni és elzárták a hívek látogatása elől. Elhagyatva maradt az 1862-ig, a mikor a kolostor saecularisatiója és az apácák eltávolítása után a nápolyi városi hatóság mind a kolostort, mind a régi templomot birtokába vette; s az utóbbit, hogy használhatóvá tegye, barbár módon átalakította. A hajó két emeletét több teremre osztotta föl, amelyeket egymásután iskolai, esküdtszéki és raktári czélokra használt föl; ezen időben a frescók falréteggel borítottak, amelyet 1875-ben eltávolítottak; de a templom eredeti állapotába nem helyeztetett vissza, így tehát a pusztulás szomorú képét tárja a látogató elé. Legujabban arról van szó, hogy a templomban városi múzeum fog elhelyezést nyerni. V. ö. *Nápolyi történeti kutatások*. Akadémiai Értekezés. 1875. és a *Budapesti Szemle* 1873-ik évfolyamában.

²¹⁾ Mária királyné hagyatékának leltára, az elárusításról szóló adatokkal, benne foglaltatik a végrendeleti végrehajtóknak 1326 május 31-ikén kelt elszámoló jelentésben. Ez a nagyfontosságú kultúrtörténeti emlék csak hézagosan maradt fenn, és (sajnos hibásan) ki van adva: *Diplomatiai Emlékek*. I. 229—262.)

²²⁾ Mária királynő számadási könyvei halála után a nápolyi királyi levéltárba kerültek. De Lellis, ki annak a XVII. században

őre volt, 1298., 1307., 1308., 1314. és 1322-ik évi számadási könyvekből kiírt egyes adatokat hagyott hátra, melyeket Bertaux (13. l.) felhasználta és a melyek közül Óváry Lipót által másolt hat darabot részint egész terjedelmében, részint kivonatossan, Wenzel az *Anjoukori Diplomata Emlékek* I. 91—100. lapokon) közölt; csakhogy az indictiók téves megoldása következtében 1292-re tette a dátumot 1322 helyett! Mikor Óváry a múlt század hetvenes éveiben a De Lellis-féle másolatokat leírta, az ez által felhasznált számadási könyvek közül egyik sem volt föltalálható. Később előkerült az 1322-ik évnek egy negyedéről szóló töredék, amelyet e sorok írója szerencsésen volt 1904-ben megtalálhatni és felhasználhatni. A 40 ívrétű levelet magában foglaló füzet ily czímet visel: «Quaternus rationis Ansellotti de Lumiriaco thesaurarii et familiaris illustris domine Marie, Jerusalem, Sicilie. Ungarieque regine, mensibus junii, julii, augusti huius V. indiccionis.» Ezt a signaturát hordja: «Archivio Angioino fasciculus 62.»

²³⁾ Róbert nápolyi király 1317 márczius 26-ikán válaszol sógorának a majorkai királynak, az ál-Endre föllépéséről szóló jelentésére; felhívja őt, hogy biztos fedezet alatt szállíttassa a Provencebába, a hol Mária királynéval történt megállapodása értelmében őrizet alatt fogja tartani. (*Diplomatiai Emlékek* I. 208.) Ekkorig ez volt az egyetlen ismert adat az ál-Endre föltünéséről. Mária királyné 1322-ik évi számadási könyvében a 35-ik levélben külön fejezet áll: «De solutis pro victu Andree Ungari captivi detenti in castro Summe, et duarum aliarum personarum deputatorum ad custodiam suam.» Nem merülhet föl kétség aziránt, hogy ez az Endre a Majorkában, feltűnt ál-Endrével azonos.

²⁴⁾ Mária ezen magyarországi útjáról szól a Donna-Regina kolostor egyik régi feljegyzése: «Re di Napoli Roberto... solendo essa Regina passare in Ungaria... confirmo tutte le donationi e gratie fatte el monastero sudetto da detta... regina. Come dal suo privilegio reale delli 2 giugno 1318.» Spinta poi detta serenissima regina dall'interno affetto che portava alle dette devote Religiose... e desiderando in braccio di dette monache morire ritorno da detto regno d'Ungheria in questo di Napoli.» (Bertaux. 167, 168.) Az idézett oklevél szövegének felkutatására irányuló igyekezeteim eredménytelenek maradtak.

²⁵⁾ 1316 január 7-ikén magyar királyi követek: János váci éneklő-kanonok, László atya királyi gyóntató és Henrik királyi káplán Nápolyból visszatértek Magyarországra. Henrik «certas armaturas» vitt magával mint ajándékot a király számára. Ugyanazon év végén érkeztek követek Magyarországból Nápolyba. (*Diplomatiai Emlékek* I. 205—207.) Az 1322-ik év folyamán, a számadási könyv tanúsága szerint, április elsőjén érkezett Magyarországból Domonkos «scutifer et familiaris» Maria szolgálatában, és júliusban visszatért oda. Juniában Nápolyban időzött György mester. Károly-Róbert titkára. Juniús 26-ikán Drugeth János, «miles», juniús 30-ikán «magister Bartholomeus de Neapoli», július 30-ikán Johannes de Marchavilla

küldetik Mária által Magyarországra, ahová augusztus 25-ikén «Gallus clericus archidiaconus Tininiensis» tér vissza Nápolyból.

²⁶⁾ Mana királynénak 1323 február 3-ikán ez ügyben kiállított oklevelét idézi Bertaux 13. lap. 5. jegyzet.

²⁷⁾ A végrendelet lényeges pontjai fel vannak véve a végrendeleti végrehajtóknak fentebb idézett jelentésébe. A végrendelet dátuma itt nincs megjelölve. Az 1322 előtt készült. Ugyanis abban a királyné a koronáról és homlokdíszről, amelyeket menyé, Fülöp tarenti herceg neje részére készíttetett, úgy szól, mint a saját birtokában levő kincsekről, melyeket Fülöp hercegnek hagyományoz. Pedig 1322 július 20-ika előtt elajándékozta a két ékszer Fülöp herceg leányának Ágnes hercegnőnek, a mit ő maga említ utalványában, mely a két ékszer számára megrendelt börtokok költségeiről szól. (A királyné számadási könyvében.)

²⁸⁾ A gyászisteni tiszteleten a diszítés és viaszgyertyák költségei 165 uncia arany = 18,800 korona roppant összegre rúgtak. Bertaux. 14.

²⁹⁾ V. ö. e sorok írójának dolgozatát: *Mária nápolyi királyné, magyar kiráyleány síremléke Nápolyban.* (Archaeologiai Értesítő 1905-ik évfolyam. Két illusztrációval.)

